

DACE ALSBERGA
ZIGURDS KALMANIS

TALSU PATĒRĒTĀJU KOOPERATĪVI

Talsu patērētāju kooperatīvi

DACE ALSBERGA
ZIGURDS KALMANIS

TALSU PATĒRĒTĀJU
KOOOPERATĪVI

1920 = 1945

UDK – 908 (474.3)
AI/Ka 260

Teksta autori: Dace Alsberga, Zigurds Kalmanis.

Arhīvu izpēti finansēja SIA "Nārone".

Pateicamies visiem, kuri piedalījās grāmatas veidošanā

ISBN-978-9934-513-21-3

- © Daces Alsbergas, Zigurda Kalmaņa teksts
- © Zigurda Kalmaņa makets un vāka noformējums
- © Biedrības "Aleksandra Pelēča lasītava" izdevums, 2016

<i>Saturs:</i>	<i>lpp.</i>
Priekšvārds	7
Ievads	11
Kooperatīva pārvaldišana	17
TALSU APRINĶA KOOPERATĪVS	24
Ieskats Talsu notikumos	24
Valdes sēžu protokolu izraksti	60
1924. gada augusts	60
1924. gada septembris	61
Valdes sēdēs lemtais. Oktobris – decembris	61
Valdes sēdēs lemtais. 1925. gada janvāris – maijs	62
Valdes sēdēs lemtais. 1925.g. jūnijs – 1926.g. februāris	67
Valdes protokoli no 1926.g februāra – 5. septembrim	75
Notikumi. 1926.g 12. septembris – 1927.g. 20. marts	79
Notikumi. 1927.g. aprīlis – 1928.g. 12. aprīlis	85
Notikumi. 1928.g. no aprīļa beigām – 5. augustam	89
TALSU PATĒRĒTĀJU KOOPERATĪVS	101
Attēli	135 – 176
TALSU KOOPERATĪVS	177
Pirmie Talsu kooperatīva biedri	180
Izmaiņas Latvijas kooperācijas sistēmā	185
Vadītāju izteikumi „Talsu Balsī”	196
Okupācijas varas ieviestā politiskā un saimnieciskā sistēma	215
Biedrības darbības pārskatu informācija	233
Darbība 1941.g. jūlijā – augustā	259
Septembrī valdes sēdē spriestais	264
Darbība no 1941.g. oktobra – novembra vidum	267
Darbība 1941.g. novembra beigās, decembrī	269
Kasieres Valtrautes Pēdas lieta	272
Darbība 1942.g. janvārī, februārī	278
Darbība 1942.g. martā, aprīlī	279
1942.g. maija un jūnija notikumi	281
Darbība 1942.g. septembrī, oktobrī	284
Darbība 1942.g. novembrī, decembrī	285
Darbība 1943. g. janvārī, februārī	289
Darbība 1943.g. martā, aprīlī	290

Ikdiena no 1943.g. maija līdz septembrim	292
1943.g. oktobris – decembris	292
1944.g. 29. decembra sēde	306
1944.g. 3. novembris	308
1945.g. 25. janvāris	308
9. marta sēde Ārlavas pagasta namā	308
27. aprīļa sēde	308
TALSU PATĒRĒTĀJU BIEDRĪBAS darbinieku likteņi	309
Pēcvārds	316

PRIEKŠVārds

Par laika ātro ritējumu atgādina fakts, ka grāmatas titullapā minētais jēdziens – *patērētāju biedrība jeb kooperatīvs*, kas mūsdienās gados jaunākiem cilvēkiem raisa izbrīnu un neizpratni, vēl pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā nevienam Latvijā nebija svešs.

Latviešu valodā jēdziens radies 19. gadsimta vidū, latviskojot vācu valodas vārdu *der Konsumverein* – *patērētāju biedrība*, tā apzīmējot ļaužu kopumu, kas vienojušies pārtikas un citu ikdienas preču sagādē un sadalē. Tās darbības pamatprincipi balstīti *kooperācijā*. Šis jēdziens cēlies no latīņu valodas vārda *cooperatiō* ar nozīmi *sadarbība* – darba organizācijas forma, kur daudz personu kopīgi piedalās vienā vai dažādos savstarpēji saistītos darba procesos.¹ Gan kooperācijas kustības aizsācēji Latvijas teritorijā, gan 1918. gadā dibinātās Latvijas Republikas iedzīvotāji vienam no kooperācijas veidiem paralēli lietoja abus apzīmējumus – *patērētāju biedrība* un *patērētāju kooperatīvs*, dažkārt tā saucot arī *kooperatoru atvērtu veikalu*. Talsinieki jau no 1920. gada, kad iesaistījās patērētāju kustībā, izvēlējās savu dažādo kopdarbošanās organizāciju nosaukumos lietot vārdu *kooperatīvs*, bet 1938. gadā valsts vara pieprasīja lietot vārdu *biedrība*. Tāpēc mūsu pilsētas patērētāju kooperatīvā organizācija, kas februārī pirms gadiem 80 uzsāka aktīvu darbību, pazīstama kā *Talsu patērētāju biedrība*. Pēc Otrā pasaules kara, mainoties valsts politiskajai iekārtai un saimnieciskajai dzīvei, izmaiņas notika arī patērētāju biedrību struktūrā. Tad jēdziens *Talsu patērētāju biedrība* bija sinonīms vārdiem *tirdzniecība un veikals*, jo sociālisma apstākļos vienīgi patērētāju biedrības veica lauku apvidu iedzīvotāju apgādi ar nepieciešamajām precēm.

Kad Talsu rajona patērētāju biedrības saimnieciskās darbības pārmantotāja SIA „Nārone” valde ieinteresējās par pirmsākumiem, noskaidrojās, ka Talsu pilsētas iedzīvotāji patērētāju kooperatīvu lietās piedzīvojuši dramatiskus kaislību virpuļus. Secīgu attīstību saskatījām notikumos no 1919. gada. Tā veidojās novadpētniecisks, dokumentāli argumentēts Talsu patērētāju kooperācijas kustības dalībnieku darbības atspoguļojums, minot cilvēku vārdus un viņu likteņus. Tā laika ļaužu savstarpējās sapratnes, sadarbības un kompromisu meklēšanas gaitai ir pieredzes vērtība.

Ieskatam Talsu kooperatīvu darbībā izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīvā un Ventspils zonālajā valsts arhīvā atrodami dokumenti, kas nevienu nav interesējuši kopš divdesmitā gadsimta trīsdesmito gadu beigām, kad nodoti glabāšanai. Galvenokārt tie ir dažādi protokoli, kur ne vienmēr atainotas visas darbības nianšes. Citu dokumentu tikpat kā nav. Iegūto

1 Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga, Avots, 2005. –392.lpp.; Svešvārdu vārdnīca, Rīga, A.Gulbja izd., 1926. –79.lpp.

materiālu papildina un atdzīvina raksti laikrakstos, kas, savukārt, jāvērtē kritiski, ievērojot atbilstošā laikmeta ideoloģiju. Protokoli neinformē par veikalos nopērkamo preču ražotājfirmām un nosaukumiem, nestāsta par piedāvāto sēklu šķirnēm vai sējmašīnu markām. Protokolu valoda lakoniska, jo tie ir organizācijas darbības pamatdokumenti. Kooperatori, gadiem ritot, iemācījušies rakstīt arī tā, lai pieminētais pēc kāda laika nevērstos pret iesaistītajām personām. Tas talsiniekiem pagājušā gadsimta vēstures pagrieziena bijis jāielāgo it bieži, līdz ar to grūti izsekot dokumentos aprakstītajiem notikumiem. Katras politiskas vai saimnieciskas izmaiņas Latvijā un pasaulē ietekmējušas kopdarbību. Plašai saimnieciskās darbības analīzei nepieciešamo avotu trūkums neļauj autoriem veikt Talsu patērētāju kooperatīvu darba rezultātu salīdzināšanu ar Latvijas un citu valstu kooperatīvu darbību.

Arī Atmosdas laika Latvijas vēstures pētnieki nav ieinteresēti pētījuši patērētāju biedrību saimniecisko darbību. Nedaudzajos pētījumos par šo tēmu galvenokārt izmantotas atsauces uz apgalvojumiem un secinājumiem, kas pausti laikā pirms Otrā pasaules kara.

Grāmata aptver laiku, kad darba nedēļā bija sešas darbdienu. Citējot Talsu Valsts ģimnāzijas vēstures skolotāju Antru Grūbi: „*Kaut kā jau tā valsts bija jāuzceļ.*” Tieši ar tādu domu Talsu kooperatori piedalījās savas jaunās valsts radīšanā. Protokolos nav apspriesti ne pilsētas valdes noteiktie tirdzniecību ierobežojošie darba laika noteikumi, ne sanitārās prasības, ne valsts noteikto nodokļu ietekme. Tie, šķiet, likušies pašsaprotami un izpildāmi. Maksātas gan nodevas par atļauju tirgoties vispār, gan ar noteiktām precēm, maksāts tirdzniecības-rūpniecības nodoklis, ienākuma nodoklis, veikti atskaitījumi Slimo kasei, pensiju fondam un apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem.

Ziņas sniedza un atmiņās dalījās gan aculiecinieki, gan viņu bērni, uzticot arī ģimenes albumu fotogrāfijas: Elga Zolte; Drosma Prīverta, dzimusi Cepleviča; Inese Saško, dzimusi Liepiņa; Aina Stāmere, dzimusi Vanaga; Maruta Dosberga; Mārtiņš Pilsums; Imants Tamsons, Juris Haberkorns.

Paldies par sadarbību: Ilgai Meņģei, Antrai Grūbei, Talsu novada dzimtsarakstu nodaļas kolektīvam, Venspils zonālā valsts arhīva darbiniecēm – direktore Daina Sūngaile, Talsu novada muzejā – Inesei Vemperei, Maijai Zimelei, Kristianai Skromulei, Onai Kaudzei, Daijai Lēmanei.

Ipašs paldies par atbalstu un izturību Egonam, Ievai un Artūram Alsbergiem.

Izmantotie avoti:

Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) fondu lietas: 6807. fonds – Talsu apriņķa kooperatīvs, 1797. fonds – Latvijas patērētāju biedrības, 4895. fonds – Talsu pilsētas valde, 3794. fonds – Talsu apriņķa vecākais, 4629. fonds – Centrālā savienība „Turība”, 2552. fonds – Talsu apriņķa Tautas augstākie kursi. Ventpils zonālā valsts arhīva (VeZVA) 851. fonds – Plaša patēriņa preču tirdzniecības apvienība. Talsu rajona Patērētāju biedrība.

Laikraksti – „Talsu Vēstnesis”, „Talsu Apriņķa Vēstnesis”, „Talsu Balss”, „Kurzemes Balss”, „Talsu Vārds”, „Talsu Apriņķa Ziņotājs” un citi.

Jānis Kučinskis. Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē. –Rīga, AS „Lauku Avīze”, 2004., 335 lpp.

Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. –Daugava, 1968., 983 lpp.

Dati precizēti arī citos fondos un avotos.

IEVADS

Ikdienā kooperācija – sadarbība ir viens no pamatelementiem sabiedrības locekļu saskarsmē. Kā sadarbību iespējams uztvert pat parastu sarunu, tomēr pievērsīsimies sadarbībai, kam pamatā pašu dalībnieku darbs, prasmes, arī ieguldītā manta vai naudas pajas. Apvienojoties dažādu interešu vadītiem cilvēkiem, organizējās atšķirīgi kooperatīvu veidi. Visbiežāk sastopamie – krājaizdevu sabiedrības jeb kredītkooperatīvi, patērētāju kooperatīvi jeb biedrības, lauksaimniecības kooperatīvi, zvejnieku kooperatīvi, piensaimnieku sabiedrības, savstarpējās apdrošināšanas biedrības, ražošanas kooperatīvi, lauksaimniecības mašīnu koplietošanas biedrības. Grāmatā apskatīsim pēc kooperācijas principiem organizētu, labprātīgu iedzīvotāju apvienošanu kopīgai saimnieciskai darbībai – patērētāju kooperatīvus.

Literatūrā par kooperāciju piedāvātas vairākas definīcijas, taču visi autori ir vienoti, uzskaitot kooperācijas pamatprincipus:

kooperatīva galvenais mērķis apgādāt par mērenām tirgus cenām savus biedrus ar visāda veida viņu saimniecībā un darbā nepieciešamiem patēriņa priekšmetiem un ražošanas līdzekļiem;

darbības mērķis nav peļņas gūšana un pēc iespējas lielāku dividendžu izmaksa paju turētājiem, bet gan labums, ko no līdzdarbošanās gūst katrs tā biedrs, izmantojot kooperatīva sniegtos pakalpojumus un kopīgiem spēkiem sagādātās iespējas.

katram biedram lēmumu pieņemšanā ir viena balss un visiem vienādas tiesības;

kooperatīvi ir brīvprātīgas organizācijas;

tie ir organizācijas ar neierobežotu biedru skaitu;

kooperatīvs rūpējas par savu biedru izglītošanu un profesionālo izaugsmi;

peļņa paturama pašu biedru rokās.²

Apkopojoot viedokļus, piedāvājam latviešu kooperatīvās kustības teorētiķa Eduards Baloža³ formulējumu: „*Kooperācija ir sabiedriski saim-*

---

2 Jānis Kučinskis. Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē. –23.lpp.

3 Dzimis 1880.g. Litenē, 1900.g. beidzis Valkas skolotāju semināru, 1900–1910. Plāteres, Lubānas pagastu skolu skolotājs, 1914. beidzis Kijevas komercinstitūtu, 1918/1919. Rēzeknes komercskolas direktors, 1918. g. 11. nov. – 1920. g. 9. apr. Tautas padomes loceklis no Latgāliešu frakcijas, 1919–1927. Centrālās savienības „Konzums” kooperācijas darbinieku kursu vadītājs, izstrādāja vienotu grāmatvedības shēmu dažādiem kooperācijas uzņēmumu veidiem. Bija Kooperatīvu Izdevniecības savienības dibinātājs, Tautas bankas un citu centrālo uzņēmumu valdes un padomes loceklis. LU viņa vadībā izveidojās Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes kooperācijas katedra, tās profesors, 1938.g. iecelts par šīs fakultātes dekānu apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni. 1940.g. oktobrī iecelts par Ekonomikas un juridiskās fakultātes dekānu. Vācu okupācijas laikā nodarbojies ar zinātnisko darbību. 1948.–1951. g. LVU Ekonomikas fakultātes Grāmatvedības katedras vadītājs. Miris 1951.g. Rīgā.

nieciska kustība, kura, vadoties no brīvprātīgas neaprobežotas apvienošanās un apvienoto vienlīdzības principiem, izpaužas dažādos kopīgos saimnieciskos pasākumos, kuros kapitāls dabū atlīdzību ne augstāku par parasto naudas tirgus procentu apmēru un kuru saimnieciskos sasniegumos katrs biedrs gūst labumu samērā ar tā tiešu saimniecisku līdzdalību kopīgos pasākumos.”⁴

Starptautiskā kooperatīvu apvienība (ICA – International Co-operative Alliance) savā XXXI kongresā 1995. gadā formulējusi šādu kooperatīvu uzņēmumu definīciju, ko atzīst arī dažādas starptautiskās organizācijas: „[Tā ir] *autonoma personu asociācija, kur tās biedri labprātīgi apvienojušies, lai piepildītu savas kopējās ekonomiskās, sociālās un kultūras vēlmes un vajadzības ar uzņēmuma palīdzību, kas ir kopējs īpašums un kur pilnvaras īsteno demokrātiskā ceļā*”. *Demokrātiskā pārvalde neatkarīgi no katra biedra ieguldījuma izpaužas kā princips: viens cilvēks – viena balsis.*⁵

Attīstoties sabiedrībai un ieviešot darba dalīšanu, mainījās un attīstījās arī kopdarbības formas.

Patērētāju kooperatīvos ļaudis apvienojās, lai iepirktu patēriņa preces vairumā, pēc tam tās pārdodot biedriem mazumā. Šādi ietaupītu biedru laiku un līdzekļus preču iegādei, biedrības garantētu pārdodamo preču kvalitāti. Citiem vārdiem – patērētāju kooperatīvos pircēji būtu tirgotāji paši sev. Tā iespējams preču realizācijā iegūto peļņu atstāt patērētāju rokās, neatdodot privātiem tirgotājiem. Lai to pienācīgi veiktu, ierīkoja veikalus un noliktavas.

Kooperatīvu darbība, kā jebkura sabiedriska kustība, ļoti cieši saistīta ar citiem vēsturiskiem notikumiem un ekonomikas attīstību.

Par pirmo patērētāju kooperatīvu uzskata 1796. gadā Skotijas pilsētā Fēnvikā dibināto biedrību, kas savu biedru vajadzībām galvenokārt iepirka auzu putraimus.⁶

Par pirmo kooperatīvu modernajā pasaulē nosaukta Anglijas pilsētā Ročdeilā 1844. gadā dibinātā patērētāju biedrība. Dibinātājus dēvē par Ročdeilas godīgajiem pionieriem, jo viņi ievēroja ne tikai jau pieminētos pamatprincipus, bet bija formulējuši darbībā noteikti ievērojamās lietas: *jātirgo labas, neviltotas preces, tās jātirgo par vidējām tirgus cenām, preces netirgo uz parāda, jāievēro politiska un reliģiska neitralitāte*. Viņiem pietika veselā saprāta, lai, arī būdami dažādās domās, nenaidotos un strīdus nenovestu līdz šķelšanai. Tieši šie faktori turpmākajā kooperācijas vēsturē vienmēr izrādījās grūtāk izpildāmie un bija noteicošie darbības veiksmi.

Pirmais Starptautiskais Kooperatīvu savienības dibināšanas kongress 1895. gada 19. augustā notika Londonā. Tajā piedalījās 207 dažādu organizāciju pārstāvji, pieņemot lēmumu par Starptautiskās Kooperatīvu apvienības (ICA – International Co-operative Alliance) dibināšanu. Galvenie

4 Ed. Balodis. Kooperācija. Rīga, Latvijas kooperatīvu savienības izdevniecības apgādībā, 1934. –5.lpp.

5 Jānis Kučinskis. Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē. –65–67.lpp.

6 Jānis Kučinskis. Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē. –25.lpp.

darbības mērķi – globāli pārstāvēt dažādu veidu kooperatīvās organizācijas, visos iespējamajos forumos aizstāvēt kooperatīvās kustības intereses. Mūsdienās Starptautiskajā Kooperatīvu apvienībā darbojas ap 250 organizācijām no 100 valstīm.

Starptautiskā Kooperatīvu apvienība 1922. gadā nolēma katru gadu jūlija pirmajā sestdienā atzīmēt Starptautisko kooperatoru dienu.⁷

Pirmās patērētāju biedrības Latvijā dibināja vācu vidusslāņa un inteliģences pārstāvji Rīgā. *Consum-Verein in Riga* dibināts 1865. gadā, izmantojot Štutgartes kooperatīvās sabiedrības statūtus. Interesanti, ka galvenais iniciators un biedrības organizētājs bija pārvācojies latvietis Aleksandrs Blumenbahs. Iedvesmu patērētāju kooperācijai dibinātāji smēlās no 1864. gada dibinātās Štutgartes sabiedrības, kā arī vācu kooperatora Eduarda Feifera rakstos. *Consum-Verein in Riga* likvidēja 1872. gadā.

Šīs biedrības piemēram sekoja latvieši, dibinādami savām vajadzībām piemērotus kooperatīvus. Latviešu kooperēšanās process noritēja diezgan intensīvi. To būtiski ietekmēja latviešu nacionālie centieni pēc saimnieciskas patstāvības un neatkarības. Citiem vārdiem: šī laikmeta kooperatīvi bija tautiskās atmodas ideju saimnieciskā izpausme.

Par pirmo latviešu patērētāju kooperatīvu uzskata 1885. gadā dibināto Rīgas pārtikas biedrību. Lielākā daļa biedru bija Tilo fabrikas (Zasulauka manufaktūra Pārdaugavā) strādnieki ar ierosinātāju un pirmo priekšnieku Dr. Ādamu Butuli. Biedrības veikals atradās Ilģuciemā. Pēc dažiem darbības gadiem biedrība nonāca finansiālās grūtībās, jo bija pieļāvusi būtiskas atkāpes no kooperācijas principiem – pārdeva produktus kredītā, bieži mainījās biedrības vadība, daži darbinieki atļāvās negodīgu rīcību. Šādas problēmas vēlākos gados atkārtojās atkal un atkal. Tas pierāda, ka kooperācijas pamattēzes ievērot nebija viegli.

Pirmās lauku patērētāju biedrības dibinātas Kurzemē – 1889. gadā Lielezerē. Drīz vien tādu dibināja arī dundadznieki. Par Dundagas patērētāju kooperatīva vēsturi lasāms laikraksta „Brīvā Zeme” 1937. gada 26. februāra numurā: „*Pirmais patērētāju kooperatīvs Dundagā nodibināts 1892. gadā zem nosaukuma Dundagas pārtikas biedrība. Sabiedrība darbojās ar labiem panākumiem līdz pasaules karam, kad vācu okupācijas kareivji izputināja abus kooperatīva veikalus. Ar to arī beidza eksistēt pati biedrība un tikai 1920. gadā viņas vietā noorganizējies jauns kooperatīvs zem Dundagas patērētāju biedrības vārda. Faktiski jaundibinātais kooperatīvs bija vecās pārtikas biedrības turpinājums, jo līdz ar idejisko mantojumu tas no vecās biedrības pārņēma visu, kas tai vēl bija palicies aktīvā un pasīvā*”.

Krievijas impērijā, kur ietilpa tagadējā Latvijas teritorija, patērētāju biedrību normālstatūtus apstiprināja 1897. gadā. Tas atviegloja iespēju saņemt atļaujas biedrību darbībai.

Eduards Balodis secina: „*1890. gadu pirmajā pusē vispopulārākie kooperatīvi Latvijā bija patērētāju biedrības. Sai laikā to nodibināts vairāk*”

7 Jānis Kučinskis. Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē. –65–67.lpp.

kā 30. Bet jau 90. gadu otrajā pusē un 1900. gadu sākumā patērētāju biedrību pievilcība bija stipri mazinājusies, jo tās darbojās vāji. Apmēram puse no visām dibinātām patērētāju biedrībām bija izbeigušas darbību.

Patērētāju biedrību nikuļošana galvenā kārtā izskaidrojama ar patērētāju kooperācijas principu neievērošanu, kā arī tās mērķu un nozīmes neizprāšanu. Tā, piemēram, netika ievērots ročdeilīšu princips par preču pirkšanu un pārdošanu tikai par skaidru naudu. Šī laikmeta patērētāju biedrības pārdeva preces uz parāda ne tikai biedriem, bet arī ne biedriem. Jau vienīgi šī principa neievērošana kuru katru patērētāju biedrību var novest pie bēdīga gala.

Arī tiešie labumi, ko varēja sniegt patērētāju biedrības nebija tik viegli saskatāmi un rokām taustāmi, kā tas bija kredītkooperatīvos, jo siļķi, cukuru, petroleju un citas preces varēja nopirkt vai uz kredīta dabūt katrā privātā bodelē, bet naudu par zemiem procentiem varēja dabūt tikai, kreditkooperatīvā. Bet dziļāk un tālāk par šo novērojumu mazāk attīstīta cilvēka izpratne nesniedzās.

Par patērētāju biedrību neveiksmes cēloni jāuzskata arī tas, ka trūka piemērotu, labi sagatavotu darbinieku. Toreizējiem darbiniekiem bija lieli trūkumi kā morāliskā, tā arī tehniskā gatavībā. Arī plašāka vēriena vadoņu nebija.

Pēc 1905. gada revolūcijas sākās no jauna rosība patērētāju kooperācijā. Patērētāju biedrības dibinājās gan Rīgā, gan arī citās pilsētās un uz laukiem. Šai laikā tika nodibinātas Rīgā un Liepājā arī vairākas fabriku strādnieku patērētāju biedrības, kuras sevi apzinājās kā strādnieku šķiras organizācijas. Tās turējās pie šķiru cīņas principiem un noraidīja kopdarbību ar citām patērētāju biedrībām, kuras stāvēja par dažādu šķiru sadarbību patērētāju biedrībās.”⁸

Katrai atsevišķai patērētāju biedrībai nav iespējams veikt visus darbus, lai ievestu preces no ārzemēm, slēgtu izdevīgus līgumus ar ārzemju firmām, iegūtu preces pilniem kuģu lādiņiem, ierīkotu un uzturētu preču noliktavas u.t.t. Tādēļ kooperatīviem jāapvienojas, veidojot savienības.

Vajadzību apvienoties Latvijas kooperatīvi sajuta drīz vien pēc nodibināšanas. Patērētāju biedrību kopdarbība vispirms izpaudās kopīgās sapulcēs. Pirmā patērētāju biedrību pārstāvju sapulce notika Rīgā, 1897. gada vasarā. Visi patērētāju biedrību mēģinājumi dibināt savienību tomēr bija veltīgi, jo krievu valdība to neatļāva.

Tomēr radās jauna „Rīgas kooperatoru biedrība”, kas apstiprināta 1908. gada beigās. Biedrību dibināja ar mērķi veicināt kooperācijas attīstību Latvijā. Tā darbojās ļoti rosīgi, dodot dažādus padomus patērētāju biedrībām, rūpējoties par darbvedības un grāmatvedības pareizu sakārtošanu. Biedrība vāca ziņas par kooperatīviem, centās apvienot patērētāju biedrību iepirkumus, izdeva kooperācijas rakstu krājumu „Līdumnieks” un kooperācijas žurnālu „Kooperators”.

Turpmāk tekstā bieži lietots vārds „*Konzums*”, tādēļ ieskatīsimies tā izveidošanas vēsturē.

8 Ed. Balodis. Kooperācija. –102. lpp.

Divdesmit trīs Vidzemes lauksaimniecības biedrības 1906. gada 24. jūlijā panāca savienības „Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība” (RLC) apstiprināšanu. Centrālbiedrības darbība izpaudās divos virzienos – agromisko zināšanu popularizēšana un zemkopju kopdarbības pasākumu veicināšana.

RLC 1907. gadā, ar uzdevumu piegādāt ražošanas līdzekļus – mašīnas, minerālmēslus un spēkbarību, atvēra „*konzumveikalu*” [no jau pieminētā *der Konsum* – patēriņš]. Šo veikalu 1910. gadā pārveidoja par patstāvīgu kooperatīvu, nosaucot par Sabiedrību „Konzums”. Latviskojot radās termins „patērētāju biedrība”.

Zemkopības mašīnu un citu lauksaimniecības piederumu noliktavas Krievijas impērijā bija atbrīvotas no tirdzniecības nodokļa. Ja „Konzums” vēlējās piegādāt patērētāju biedrībām arī pārtikas preces, vajadzēja dibināt atsevišķu sabiedrību. Tāpēc 1913. gadā nodibināja Centrālo patērētāju biedrību. (Togad RLC dibināja arī sviesta eksporta nodaļu).

Sabiedrība „Konzum” un Centrālā patērētāju biedrība 1917. gadā apvienojās, nodibinot kooperatīvo biedrību Centrālā Savienība „Konzums”. Par biedriem kļuva 77 lauksaimniecības biedrības, 19 kredītkooperatīvi, 17 patērētāju kooperatīvi un 13 kooperatīvās piensaimniecības.

Krievijas Pagaidu valdība 1917. gada martā pieņēma kooperācijas likumu, ko ar nebūtiskiem labojumiem neatkarīgās Latvijas Pagaidu valdība izmantoja jaunās valsts noteikumos par kooperatīvām sabiedrībām.

Rīgā 1917. gada aprīlī nodibināja Latvijas Patērētāju biedrību savienību, apvienojot biedrības, kur biedri galvenokārt bija strādnieki.

„Noteikumus par kooperatīvām sabiedrībām un viņu savienībām” pieņēma 1919. gada 5. septembrī. Tie noteica kooperatīvu tiesisko stāvokli. Līdz ar to kooperatīvus varēja dibināt, reģistrējot Statūtus apgabaltiesā.

Rīgā 1920. gada 15. februārī sanāca pirmais kooperatīvu pārstāvju kongress, dibinot kooperācijas idejisko centru – Latvijas Kooperatīvu kongresu padome, bet 1920. gada 17. decembrī dibināta kooperatoru banka – Latvijas Tautas banka.

Kurzemē, kā rakstīts iepriekš, 1892. gadā patērētāju kooperācijas kustībā vieni no pirmajiem iesaistījās dundadznieki. Ārlavnieki atpalika vien nedaudz – 1898. gada 28. februārī Kurzemes gubernators apstiprināja viņu pārtikas biedrības statūtus, tomēr 1. pasaules kara laikā biedrības manta pazuda, tāpēc 1920. gadā jaundibinātā organizācija nav uzskatāma par pirmās turpinājumu.

Talsiniekiem sadarbība tik raiti nevedās. Laikraksts „Dienas Lapa” 1895. gada 24. oktobrī vēstīja, ka kāds dundadznieks pēc Talsos noturētā Dziedāšanas biedrības pasākuma saviesīgajā daļā vēlējis talsiniekiem dibināt pārtikas biedrību – nebūt tik tuvredzīgiem un prast pašiem paturēt to peļņu, ko atmet tirgošanās. Dundadzniekiem jau esot veiksmīga pieredze 3 gadu garumā.⁹ Raksta autors – *Talsņiks* – atbildē rakstīja, ka

⁹ <https://dundagasvesture.wordpress.com/2013/06/19/dundagas-pateretaju-biedriba/>

jau pirms pāris gadiem tas mēģināts darīt. Noturētas vairākas sapulces. Bet viss izjucis. Cēlonis tam nevarētu būt talsinieku iedoma, ka tāda biedrība nevarot pastāvēt diezgan lielās konkurences dēļ, jo līdzīgi apstākļi esot arī citur, kur lietpratēja vadībā tādas biedrības uzrāda iepriecinošus rezultātus. Lietpratīgu vadītāju arī netrūktu. „Šis cēlons nu būtu meklējams šķiru starpībā, jo plaisa šē starp saimnieku un arendatoru [nomnieku] varbūt vēl lielāka, nekā parasti starp saimnieku un gājēju.”¹⁰ Autors plašāk šo domu nepaskaidro, bet avīžraksts apstiprina, ka biedrības ideja bijusi aktuāla.

Par kooperāciju, kaut apvienojot citas interešu grupas, varam runāt, minot Talsu Zemkopības biedrības (dibināta 1882. gadā) organizēto Talsu krājaizdevu sabiedrību. Gluži latvisks kooperācijas princips balstīts kopdarbības veids bija Talsu Latviešu Sadraudzīgās biedrības krājaizdevu sabiedrībai, kas dibināta 1904. gadā. 1936. gadā to pievienoja Talsu apriņķa apvienotajai kredītbiedrībai [vēlāk Talsu krājaizdevu sabiedrība].

Tūrmākajos gados Talsos organizēja arī citas kooperatīvās biedrības. No 1909. gada darbojās Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskās sabiedrības nodaļa. Tā dibināta 1906. gadā Krievijas impērijas Kurzemes guberņā un izveidota kā latviešu zemnieku un tirgotāju paju sabiedrība, kas paralēli saimnieciskajai darbībai veic arī izglītojošas un konsultējošas funkcijas. Savā darbā tā konkurēja ar Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrību. Latviešu Lauksaimnieku Ekonomiskās sabiedrības pamatā bija tirgotāja J. Bisenieka veikalu tīkls (sākumā 5 veikali), un tā veica arī plašas tirdzniecības operācijas. 1914. gadā sabiedrībai Latvijā jau bija 76 veikali. 1. pasaules kara laikā biedrība bija spiesta darbību pārtraukt, bet pēc Neatkarības kara ar valsts atbalstu to atjaunoja un paplašināja. Sākoties lielajai saimnieciskajai depresijai, sabiedrība cieta ievērojamus zaudējumus un ap 1930. gadu darbību praktiski pārtrauca. Likvidēta 1934. gadā.

Laikraksts „Zemkopis”, 1910. gada 27. janvārī rakstīja:

„Latvešu Lauksaimnieku Ekonomiskās Sabeedribas Talsu nodaļas beedru sapulce.

Jau dibinātāju sapulce bija atzinuse, ka pēc Sabeedribas plašākas izplatīšanās pee katras nodaļas būtu dibināma sevišķa padome, kuras uzdevums būtu paziņot Sabeedribas Valdei veetejo lauksaimnieku vajadzības un pabalstīt veikala vadoni ar padomeem. Eevērojot, ka caur Talsu nodaļu eestājees jau prāvs beedru skaits, valde bija sasaukuse uz 4. dec. p. g. Talsos šādu beedru sapulci, lai eevēletu pēc statuteem 3 padomneekus un 3 pad. veetneekus. Plkst. pus 1 deenā, apm. 120 personām klātesot, sapulci atklāj agr. Lejiņš, aizrādīdams, ka rīkotajam-direktoram agr. Bisseneekam nav bijis eespējams eerastees un ka tādēļ sapulces vadišana un ziņu pasneegšana uz-dota viņam.

[..] jāatzīmē, ka beedribas var eestātees sākot tikai no 1908. g. zep-

---

10 Dienas Lapa, Nr.241, 1895. gada 24. oktobris (5. novembris), 2.lpp.